

УДК 37+001:069 (477.86)

Данилюк Ігор Юрійович

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
 Науковий керівник: Борчук Степан Миколайович, доктор історичних наук, професор
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ЕКСПОЗИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОМУ КРАЄЗНАВЧОМУ МУЗЕЇ

Описуються основні етапи експозиційної роботи у музейних закладах. Розкрито основні принципи створення експозиції, підбір і пошук експонатів, а також підтримання певних експозицій упродовж тривалого часу. Охарактеризовано основні напрямки експозиційної роботи у Івано-Франківському краєзнавчому музеї. Коротко наведено опис основних експозицій у даному музеї.

Ключові слова: музей, діяльність, експозиція, робота, Івано-Франківщина, краєзнавство.

Експозиційна робота є важливим етапом діяльності будь-якого музею. Експозиційна робота музею є однією з найважливіших видів діяльності, що безпосередньо зв'язує фонди й експонати музею з відвідувачами та громадськістю. Мета цієї роботи полягає в підготовці експонатів до демонстрації, репрезентації, естетичне оформлення, зберігання та нагляд за експонатами в період виставки.

Окреслену проблему вітчизняні чи зарубіжні історики не досліджували. Історію Івано-Франківського краєзнавчого музею пишуть її працівники. Однак варто згадати загальні праці, які є важливими для розкриття теми. Зокрема, у радянський період цікавою розвідкою була праця Василенка Андрія Олександровича про процеси формування і комплектування експозицій у музеях. Також автор описав етапи збору матеріалу для експозицій та структурування експозиційної виставки в музеї [2]. У період незалежності України значущим вивчення дослідження Паньківа Михайла Ілліча, Куриляк Ольги, які дали загальні рекомендації щодо формування експозицій [17, 9]. Лещенко Антоніна, Доскалюк Василь описують у своїх роботах етапи створення та принципи формування експозицій у музеях, зокрема експозицій на історичну тематику чи природничу [10]. Подобед Олександр, Орел Олег у студіях наводять законодавчі та правоохоронні документи, які визначають формування експозицій [15]. У 90-х роках ХХ ст. Верховна Рада України ухвалила законопроекти про музеї і музейну справу в Україні. Серед них і документи, які юридично закріплюють музейні експонати за музеєм, їх форму отримання та передачі на зберігання у музейну структуру [4, 7, 8]. Отже, формування експозицій і експозиційна діяльність Івано-Франківського краєзнавчого музею не була об'єктом дослідження науковців як українських, так і закордонних.

Експозиційна робота в музеях завжди перебувала в центрі уваги, оскільки вона тісно пов'язана з іншими видами науково-дослідницької діяльності. Інтерес суспільства до музейно-експозиційної творчості істотно посилюється наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. у зв'язку з необхідністю вивчення і збереження історико-культурної спадщини, реконструкції об'єктивної картини історичного буття народу, подій і процесів, які відбувалися на українських землях. Експозиційна робота сприяє дослідженню пам'яток історії та культури, які є складовою частиною національної історико-культурної спадщини. Це дає можливість висвітлити соціальний досвід і поступальний розвиток людства [16, с. 29].

Івано-Франківський краєзнавчий музей містить три важливі експозиції, які розташовані на виставці музею постійно. Практично від моменту відкриття і до сьогодні.

Експозиція відділу історії знайомить відвідувачів насамперед з історією виникнення та розвитком Галицько-Волинської держави, постатями відомих галицьких князів, історією княжого міста Галича – колишньої столиці Галицько-Волинської держави.

У музеї зберігається унікальний експонат доби Галицько-Волинської держави – кам'яний саркофаг (труна), у якому було поховано князя Ярослава Осмомисла. Саркофаг знайшов відомий археолог Ярослав Пастернак у 1936 р. при розчищенні фундаменту однієї з найбільших сакральних споруд того часу – Успенського собору (територія сучасного с. Крилос) [1, с. 3].

У вітринах представлено археологічні знахідки з княжого Галича: унікальні бронзові іконки, хрестики-енколпіони XII-XIII ст., формочки-тигельця для виробництва прикрас та хрестиків, фрагменти підлоги з керамічних плиток Успенського собору в Галичі.

Особливо цінними є частинки тканин, гаптованих золотою ниткою, а також срібна гривна, яка слугувала одним із засобів платежу в Галицько-Волинській державі [3, с. 3].

Стародавній Галич був значним ремісничим і торговим центром. Про це свідчать вироби галицьких ремісників, знайдені під час археологічних розкопок. У вітринах експоновані ковальські вироби: серп, ніж, окуття лопат, бойові сокири, підкови, ножиці, наконечники стріл, пряжки, шпори. До уваги відвідувачів – прикраси галицьких жінок XI–XII ст.: намиста, коралі, фрагменти скляних браслетів, кістяні та рогові вироби, ювелірні прикраси з бронзи і срібла. Одночасно з розвитком ремесла зростала і внутрішня торгівля, якій сприяли навігація по річці Дністер та сухопутний так званий «Галицький шлях». Предметами торгівлі були: збіжжя, мед, віск, хутро, зброя, жіночі прикраси. Про зв'язок галицьких купців з арабськими країнами свідчить скарб арабських монет (дирхемів), знайдений у 1948 р. в селі Крилос Галицького району в глиняному глечуку [9, с. 102].

В експозиційних залах відділу історії можна побачити західноєвропейську і козацьку зброю, наприклад, хоругви, козацьку шаблю та бончук, атрибути гетьманської влади, люльки XVII–XVIII ст. та інші пам'ятки, що висвітлюють події козацької доби [11, с. 180].

Окрема частина експозиції знайомить відвідувачів із розвитком книгодрукування в Галичині. На території нашого краю колись функціонували дві друкарні: Стратинська та Крилоська, які належали Федорові і Гедеону Балабанам. Друкарем та видавцем тут був відомий діяч української освіти і культури Памво Беринда. Гедеон Балабан у 1596 р. перевіз до Стратина друкарню Івана Федорова. Пізніше її придбали організатори друкарні в Києво-Печерській лаврі, де вона стала основою для найпотужнішої згодом друкарні в Україні [20, с. 225].

Привертає увагу частина інтер'єру келії монаха (переписували і друкували книги церковного змісту, як правило, при монастирях).

В одному з виставкових залів висвітлено історію заснування та розвитку міста Станиславова (Івано-Франківська). Зокрема, до уваги відвідувачів – макет Станиславівської фортеці середини XVIII ст. (автор реконструкції П. Ричков.), символічний ключ м. Станиславова поч. XIX ст., листівки з видами старого міста та інші цікаві експонати [14].

В експозиції відтворено побут міста Станиславова (Івано-Франківська) кінця XIX–початку XX ст., представлено речі щоденного вжитку міщан. Тогочасний Станиславів мав магдебурзьке право та інші привілеї, які сприяли успішному розвитку ремесла і торгівлі. У місті створювались і розвивались ремісничі цехи, виникали нові галузі виробництва. Відвідувачі мають змогу ознайомитися зі знаряддям праці та побутовими речами 30-х років XX ст. Особливо цікавими для огляду є рекламна продукція цукерні Володимира Скрута та різноманітні формочки для виготовлення шоколадних цукерок у вигляді ножиць, топірців, лампочок. Цукерня працювала в 30-х роках XX ст.

В експозиції представлено речі побуту XIX–поч. XX ст., які дають змогу відчутти життя м. Станиславова (Івано-Франківська) тих часів [2, с. 14-15].

Окремо в експозиції репрезентовано тему «Рух опришків». У вітринах – зброя опришків (пістолі австрійський та гуцульський, рушниця гуцульська, прикраси гуцулів, тобівка (сумка), черес (пояс), фотокопія оригіналу зізнання Степана Дзвінчука у вбивстві Олекси Довбуша) [20, с. 224].

В інших експозиційних залах – документи та речі з фондів музею, які характеризують соціально-економічне становище краю кінця XVIII–поч. XX ст. – часів панування Австро-Угорської імперії, Першої світової війни, діяльності ЗУНР.

Важливими експонатами цього періоду є залишки зброї, військових нагород, патрони, які випускали в період війни в під Австрійській Галичині. Збереглася велика кількість газових ламп того часу, а також колекція гудзиків до різноманітного одягу – як чоловічого, так і жіночого [13].

Окремо висвітлено тему «Прикарпаття в Другій світовій війні». Матеріали представлені нагородною зброєю, документами і спогадами учасників війни, які були мешканцями Прикарпаття і міста. Цікавими експонатами є фото, зроблені з українських військових у період військових дій на Снаніславщині. Збереглися німецькі плакати, оголошення та пропагандистська література [13, с. 42].

У вітринах показано також розсекречені архівні матеріали, що розкривають тему національно-визвольної боротьби на Прикарпатті. У цьому розділі експозиції зберігаються плакати, агітаційні та пропагандистські брошури ОУН-УПА періоду їхньої діяльності на Прикарпатті. Документація висвітлює практично всі райони області, зокрема діяльність оунівців у Галицькому, Калуському, Коломийському районах тощо. До речових знахідок того часу, які представлені в експозиції, є форма воїна ОУН та зброя, якою користувалися упівці під час боїв [12, с. 18].

Таким чином, експозиція у відділі історії Івано-Франківського краєзнавчого музею створювалася упродовж всього існування музею. Вона постійно доповнюється новими експонатами, які знаходять під час археологічних розкопок. Експозиція у відділі історії покликана розповідати про історію міста та краю від найдавніших часів і до сьогодні.

Експозиційна робота у відділі історії Івано-Франківського краєзнавчого музею проводиться постійно, оскільки експонати вимагають дбайливого ставлення. Найбільшу цінність становлять матеріали, які стосуються давньої і середньовічної історії Прикарпаття, оскільки ці предмети є справді автентичними й унікальними. Вони висвітлюють історію нашого краю, розкривають його різноманітність. Однак не менш значущими є експонати й пізніших часів, які є спорадичними у своєму роді і несуть велике змістове наповнення.

Експозиція відділу репрезентує чотири етнографічні регіони Прикарпаття: Бойківщину, Гуцульщину, Опілля та Покуття.

Найкращі зразки різьблення і випалювання на дереві, художню обробку металу, вироби зі шкіри, кераміку, вишивку, ткацтво та писанки представлено для огляду відвідувачів.

Виняткову художню цінність становлять твори різьбярів родини Шкрібляків та Корпанюків, В. І. Кабина, В. В. Гуза, Я. В. Тонюка, М. І. Грєпіняка, майстра художнього випалювання на дереві І. Ю. Грималюка. З великої музейної колекції різьбленого дерева в експозиції можна оглянути касетки, тарелі, свічники, люльки, кухлі, рахви, баклаги, намиста, черпаки, вази [2, с. 60].

Славні традиції має гуцульська кераміка, що представлена провідними майстрами-гончарами – П. І. Цвілик, Н. В. Вербівською, Ю. О. Ілюком, В. І. Джуранюк, Я. К. Угринюк, Є. П. Зарицькою, Я. І. Зарицьким. Увазі відвідувачів запропоновано керамічні вироби: вази, тарілки, фруктівниці, плескачі, п'ятисвічники, скульптура малих форм [6].

Особливо цікавими є вироби з металу та шкіри: топірці, келефи, лускоріхи, кресала, люльки, згарди, прикрашені металом сумки, череси, тобівки, ташки, пояси, шкіряні гаманці, скриньки для прикрас, кулони, постолі. Це роботи знаних майстрів М. В. Вінтоняка, М. Ю. Пращук, М. У. Книшук, А. М. Кісичук.

У відділі народного мистецтва представлено тканини: килими, гобелени, верети, штори, які створені відомими майстрами художнього ткацтва – Г. В. Василящук, П. П. Борук, О. Ф. Турецькою.

Значне місце в експозиції займає колекція одягу, ткацькі вироби з чотирьох етнографічних регіонів Прикарпаття. Чоловічі та жіночі костюми доповнено тканими деталями одягу – запасками, крайками, обгортками, перемітками, поясами, сорочками [14].

Багатющим матеріалом для вивчення народного мініатюрного живопису є писанки, які поширені у всіх регіонах і скрізь мають своєрідні особливості в орнаменті, колориті, способі

виконання. Колекція писанок краєзнавчого музею захоплює багатством мотивів – геометричних, рослинних, анімалістичних, чіткістю графічного малюнка.

В експозиції представлено писанки Гуцульщини та Покуття.

Гердани, плетенки, силянки, майстерно виконані прикраси з бісеру збагачують експозицію відділу народного мистецтва музею [3, с. 3].

В експозиції відділу природи, яка складається з восьми розділів, подано фізико-географічну характеристику області.

Івано-Франківську область утворено 4 грудня 1939 р. Площа її – 13,9 тис. кв. км. Населення області станом на 1 січня 2009 р. становила 1,38 млн. чол., в обласному центрі мешкає 233,4 тис. чол. Область поділяється на 14 адміністративних районів. Територія Івано-Франківщини входить до складу двох геоструктурних одиниць: Карпатської геосинклінальної області і південно-західної окраїни Східно-Європейської (Руської) платформи (Волино-Подільська плита) [6].

У межах Карпатської геосинклінальної області виділяють дві основні одиниці: Карпатську складчасту область і Передкарпатський крайовий прогин. На поверхні відслонюються різні за віком породи: палеозойські, мезозойські, палеогенові, неогенові, четвертинні.

В експозиції представлено схематичні мапи (геологічну, тектонічну, палеонтологічну), геологічні профілі, стратиграфічні колонки, зразки порід та мінералів різних епох (пісковики, мергелі, вапняки, доломіти, аргіліти, алевроліти, глини, гравеліти, конгломерати) [14].

Палеонтологічна колекція відділу природи порівняно велика (понад 2000 одиниць). В експозиції можна побачити скам'янілості та відбитки різноманітних тварин, які жили в давні геологічні часи: губок, коралів, поліпів, брахіопод, моллюсків, морських їжаків, риб. Тут є скам'янілі кістки великих ссавців: кита, мамонта, носорога, первісного зубра, гігантського оленя тощо [12, с. 21].

Показано мапу корисних копалин, геологічні розрізи і структурні зрізи покладів калійних солей і нафти. У вітринах зразки корисних копалин: залізна руда, каїніт, карналіт, сильвініт, калушит, фосфорит, гіпс, сірка, нафта, буре вугілля, озокерит, торф та інші.

Відповідно до трьох основних тектонічних зон області платформи, крайового прогину, складчастої зони Карпат на її території утворилося три основних типи рельєфу: рівнинно-пластовий на платформі, флювіальний у зоні прогину і гірський складчастий у Карпатах. Особливості рельєфу розкрито за допомогою гіпсометричної мапи і різноманітних світлин [12, с. 22].

Клімат області помірно континентальний. До уваги відвідувачів – кліматична мапа, графіки, рози вітрів, чотири діорами (зима, весна, літо, осінь).

У межах області є одинадцять основних типів і відмін ґрунтів. Представлено мапу ґрунтів області і рисунки окремих монолітів.

Річки області (понад вісім тисяч) відносяться до басейну двох річок – Дністра і Пруту.

Схематична мапа «Гідрологічна сітка річок та водойм області» і світлини озер, ставків, водоспадів знайомлять відвідувачів з особливостями водної мережі нашого краю.

Панівним типом рослинності на Прикарпатті є ліси, які займають понад 30 відсотків території області [19, с. 52].

В експозиції представлено зразки стовбурів різних дерев, зокрема тиса ягідного і сосни кедрової карпатської, які занесено до Червоної книги України.

Тваринний світ області дуже різноманітний: є 456 видів хребетних тварин, з них риби – 52, земноводних – 15, плазунів – 11, птахів – 312, звірів – 66. В експозиції – опудала риби, плазунів, птахів, ссавців [14].

Цікавою є зоологічна колекція відділу природи. Тут представлено такі біогрупи: «Куріпки», «Рись», «Дрохви», «Хижі птахи», «Горобині», «Дятли». Для ряду курячих характерний статевий деморфізм. У цьому можна переконаватися, оглянувши в експозиції опудала самців і самок глухарів, тетеруків, куріпок, фазанів. Сезонний деморфізм – горностай і ласка в літньому і зимовому наряді [6].

Явище альбінізму дуже рідкісне у природі, але в експозиції можна побачити опудало лисиці рудої (альбіноса).

Велика й різноманітна орнітологічна колекція. Особливу увагу привертають ті види, які занесено до Червоної книги. Це лелека чорний, журавель сірий, орел беркут, гриф, орлан, пугач, глухар [6].

Таким чином, експозиційна робота є важливою складовою існування музею, оскільки саме експозиція є основним елементом роботи закладу. Існують чинні експозиції за тематикою діяльності музею. А є тимчасові, які готують під певну дату ти подію. Так, в Івано-Франківському краєзнавчому музеї є постійні експозиції, які розповідають про історію міста та області, а наприклад, експозиція, присвячена Революції гідності, була тимчасовою.

Над створенням експозиції працює багато музейних працівників, які повинні правильно створити експозицію та наповнити її історичним та культурним змістом.

Експозиційна робота у будь-якій музейній установі є доволі клопіткою і трудомісткою. Вона вимагає великої кількості експонатів, людських ресурсів, які будуть цю роботу робити і підтримувати її у належному стані. Однак, це є однією з найважливіших складових існування і роботи будь-якого музею.

Експозиції можуть бути постійно діючими і тимчасовими, які створенні спеціально до якоїсь дати чи події. Серед музеїв Прикарпаття найбільш різноманітні експозиції завжди створюються у Івано-Франківському обласному краєзнавчому музеї. Також важливим елементом експозиційної роботи є постійне її наповнення і оновлення, щоб музейна установа могла плідно працювати і збагачувати свої фонди.

Список використаних джерел

1. Арсенич П. З історії музеїв Галичини // Наукові записки Івано-Франківського краєзнавчого музею. – 1993. – Вип. 1. – С. 3
2. Василенко А. Літопис історії становлення і розвитку народних музеїв України. – К.: Наукова думка, 1974. – 135 с.
3. Гавдяк М. Із наших обласних музеїв // Наша Батьківщина. – 1938. – №4. – С. 2-3.
4. Закон України «Про музеї і музейну справу» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 25. – 191 с.
5. Закон України «Про музеї та музейну справу»: за станом на 28 лист. 2009 р. // Верховна Рада України. – Офіційне видання. – К. : Парлам. Вид-во, 2010. – 32 с.
6. Івано-Франківський обласний краєзнавчий музей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.museum.if.ua/museums/c2/21.html> – Назва з екрана.
7. Інформаційна довідка Управління культури, національностей та релігій Івано-Франківської обласної державної адміністрації на 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://if-cultura.if.ua/>
8. Конституція України : офіц. текст : [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. із змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р. : станом на 1 січня 2006 р.]. – К. : Мін-во Юстиції України, 2006. – 124 с.
9. Куриляк О. Івано-Франківський краєзнавчий музей. Історія створення / О. Куриляк // Станіславські ратуші: збірник статей / упоряд. І. Бондарев. – Івано-Франківськ., 2001. – С. 99-111.
10. Лещенко А. Проблемы становления музееведческой терминологии на международном уровне. – Музей. – 2009. – № 5. – С. 42-46.
11. Лубів Х. Особливості становлення й розвитку етнографічного музейництва на Західній Україні кінця ХХ – на початку ХХІ ст. // Реакційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи. // Матеріали міжнародної наукової конференції «Туризм і розвиток регіону». – Івано-Франківськ. – 2013. – Вип. 4. – С. 176-181.
12. Маланюк Т. Природно-заповідний фонд Івано-Франківської області / Тарас Маланюк // Джерела. Науково-методичний вісник. – 1999. – № 3 (19) липень – вересень. – С. 21-24.
13. Музеї Карпатського регіону. – Львів : Центр Європи, 2004. – 63 с.
14. Музеї Прикарпаття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://museum.if.ua/museums/r2/3.html>. – Назва з екрана.
15. Орел О. Як музей може заробляти гроші? Музеї-скарбниці пам'яток, наукові та культурно-освітні заклади. // Українське слово. – 2015. – 20-26 травня (№20). – С. 12-13.
16. Основи музеєзнавства, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв. Посібник / Під редакцією В. Великочого, Н. Гасюк. – Івано-Франківськ : Плай, 2005. – 64 с.
17. Паньків М. Намітки з історії Івано-Франківського краєзнавчого музею / М. Паньків // Наукові записки Краєзнавчого музею. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2001. – Вип. 5-6. – С. 223-231.
18. Пахолко С. Меморіальний музей Степана Бандери та його родини на Галичині // Пам'ятки України. – 2006. - №1-2. – С. 14-16.
19. Ривьер Ж. Эволюционное определение экомузея // Museum. – 1985. - № 148. – С. 45-67.
20. Старожитності Гуцульщини. Джерела з етнічної історії населення Українських Карпат : Каталог пам'яток історії та культури: у 2-х т. – Т. 2 : Томенчук Б. Городища, замки, осередки солевиодобутку, давні транскарпатські шляхи / Б. Томенчук, М. Кугутяк, П. Сіреджук та ін. – Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2011. – 267 с.